

կանի նորագոյն գրականութեան եւ կեանքի յառաջդիմական հասանքներով ու զարկերով, որոնք կարելի է աշխատելով միեւնոյն ժամանակ ջոյն տալ եւ նրանց ուշադրութիւնը ընդհանրացնել ու ինքնաբերական զանազան միջոցով:

1890 թ. լոյս տեսաւ մի նոր երկ, աւելի խորը, բաղդացած 200 երեսներից (գինը 2 ռուբլ.) «Գրական նկարագրութիւններ» խորագրով, ուր Եւրոպական գրականութեան հետ հանդիպում ենք եւ հետեւեալ վեց հատ նշանաւոր յօդուածներով՝ վերաբերութիւն եւ առնչութիւն ունեցող հայ կեանքի եւ գրականութեան հետ: 1. Բայրոնը Ս. Ղազար կղզում, 2. «Գրիբանգով եւ հայերը», 3. «Պուշկինի բանաստեղծութիւնը Առաջաւոր Արիպում», 4. «Միրոնի Պէշկովայեան», Սա նախ գումար եւեւ 1899 թ. «С.-Петербургскій Вѣдомости» լրագրի մէջ «Սերի եւ եղբայրութեան քարոզիչ» վերնագրի տակ: 5. Հայկական գրամայր հնագոյն ժամանակի եւ 6. «Կենդ վեճակը հայ գրողների երկերի մէջ»:

Առաջին յօդուածում նկարագրում է անգլիացի աշխարհահռչակ բանաստեղծի այցելական փառաւոր մուտքը Վենետիկ, նրա գեղեցիկ հիւրասիրական ընդունելութիւնը եւ ստացած սպասուածութիւնները Միլիթարեան մեծատանում. անկեղծ յափշտակուած մեծարանքներով գրուածում է Միլիթար Սերաստացու արժանաւոր յենանորդների սփռած լուսաւորութեան ճառագայթների մասին, ներկայացնելով վաղեմ իտալական ազատ հոգի վրայ, Արիպականի քանաւանդական ջրերի մօտ, մեծաւոր խաղաղութեան կղզավայրում, որպէս յենարան ու փարոս՝ ի պարծանս Հայութեան՝ քաղաքակրթեան առելւս...

Երբեքդու՝ Ռուսաց գրող Գրիբանգովի կեանքն է նկարագրում եւ նրա՝ համեստ կարծիքները Հայոց մասին:

Երբեքդու՝ Պուշկինի՝ առաւ առաջնակարգ բանաստեղծի մասին է խօսում եւ նրա զխաւորակէս ու մի քանի առաւ բանաստեղծների մասնաւորակէս ունեցած ազդեցութիւնն է շեշտում այն ժամանակուան հայկական անշարժ ու թմբած մտաւոր ոյժերի, մասնաւոր Ս. Հասնազեկ բանաստեղծութեան վրայ:

Երբեքդու՝ Մ. Պէշկովայեանին իղէալիստ — բանաստեղծ է կոչում, ակնարկ ձգելով նրա քնարի եւ հասարակական գործունեութեան վրայ, Այդտեղ ջոյն է տալիս նա ուսուցիչ Հ. Ղ. Ալիշանի ազդեցութիւնը Պէշկովայեանի աշակերտի բանաստեղծութիւններում, մէջ է մէջ հրապարակ բերելով համեմատական կտորներ շափածոյ թարգմանութեամբ: Այնուհետեւ կտոգ առնելով իրրեւ հասարակական գործիք՝ քննարկում է նրա՝ գէպի սեր, բարութիւն եւ հաշտութիւն քարոզող եւ առաջադրող խաղաղած գերը Հասնազեկ եւ Հակոբհասնազեկ տաք վիճարանութիւնների ու կռիւների միջոցին, թուում է նրա բարեմասնութիւնները՝ համակրութիւն գէպի հիմնող գրութեան Վ. Պլոյսի լուսագոյն շրջանում եւ ջերմ մասնակցութիւնը այնտեղի թատրոնական գոր-

ծերում: Ով կարող է մոռանալ այս գրանշիւտողները գրողին

Ընդ տառեղջը քննէ կայ սիրուն,
Զան զանկալի եղբայր անուն.

Երանի՛ նրան, ով «Մարգարիտեան եւ աշխատանքի ազնիւ զինուոր» է, ով ժողովրդին անձնանուէր եղբայրական «Սեր», եւ հաշտութիւն կը քարոզի:

„Шлышишь: новому онъ лѣту
Пѣною радости поютъ:
Благо всѣмъ, ведущимъ къ свѣту,
Братьямъ, съ братьевъ слявшимъ гнетъ“.

И. С. Аксаковъ.

Այդ մտում Վեսելովսկին յոյնպէս մի քանի խօսք է նուիրում միւս տաճկահայ «ղգայուն», եւ յոռետես բանաստեղծ Պետրոս Գուրեանին, որի մասին եւ նրա գրած մի ուրիշ յօդուածը լոյս տեսաւ «Լուսնոյ»-ում (1902 թ. Թ. 2. էջ 201) առանձին Գր. Բեդեկեանի թարգմանութեամբ:

Հիշեցրեքդու՝ Հայոց բեմի պատմութիւնից, Թիֆլիսի թատրոնական կեանքից եւ հին շրջանի գրամանքների յատկութիւններից ճոխ տեղեկութիւններ է տալիս Վեսելովսկին:

Վեցերեքդու՝ հայ կենդ վեճակի եւ պատկերացումի հայ գրողների աշխատութիւններում եւ նրանց հայրացքներն է քննադատորեն վերլուծման ենթարկում կանանց հասարակութեան դատի պաշտպանութեան գործում:

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱՆԱՍԵՆՍԻ

ՄԱՅՆԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

Յունկերը եւ անոնց հայերէն անունները. գրքի Դոկտ. Յովհաննէս Արթիւնեան. Փարիզ 1906 (արտատպուած ԱՆԱՅԻՏԷՆ):

Հատ հարուստ է հայերէնը գանազան տեսակ բոյսերու, խոտերու եւ բանջարեւոր անուններով. այս մասով գաղափար մը կաղեկող համար բաական եւ անխոր մը ձգել օրինակի համար Արթիւնի Հայրաւանկին վրայ: Այս հարուստութեան հետ զուգընթաց է սակայն անուններու բարեխնան խառնակութիւնը, որով միեւնոյն բոյսը տարբեր հեղինակներու քով տարբեր անուններով է յիշուած կամ միեւնոյն անունը գանազան բոյսերու համար է յատկացուած: Մեր բոլոր բառարանները առանց բացառութեան օրինակ են այս բանին: Օրինակի համար եղեւինի պէս հանրածանօթ բառ մը 6 տարբեր բոյսերու

Համար յատկացուած է Առձեռնի մէջ. 1. մայր, չամ. 2. կաղամախ, գալագ. 3. ցախ աւելի թուփ, սաղեւտակ. 4. Ափսիդիոն աղէկը. շահէր- 5. Լուբիա, ֆուսուլեա. 6. քնդածաղիկ: Բուսական բառերու նշանակութիւնը ճշտելու եւ գիտական եղբերով Հաստատելու Համար միայն Հայագէտին բանասիրական աշխատանքը կամ Թարգմանութիւնները բնագիրներուն հետ համեմատելը բաւական չէ. որովհետեւ մեր նախնիք՝ որ այդ Թարգմանութիւնները կատարած են, ստիպուած չէին բնագրին բուսական բառերը ճշգրիտ գիտալու. ինչքան ալ որ Հայ բառերուն մտիկէն ծանօթ ըլլային անոնք, այնու ամենայնիւ շատ անգամ չէին ճանչնար օտար բուսական բառերը, որով իրենց Թարգմանութիւնը լին է սխալներով: Այս սխալները այժմ նուիրագործել ներելի չէ մեզի:

Բուսական բառերը ճշտելու Համար, ըստ իս լաւագոյն միջոցն է նախ եւ առաջ դիմել Ժողովուրդին, հաւաքել զանազան կողմեր զրուան հայոց բուսաբանական բառերը, որոշել զանոնք գիտական Համագործերով եւ այս գործը վերջացնել եւք անցնել մասնագիտներուն, եղած արդիւնքը Համեմատել անոնց հետ եւ տարբերութիւնները գտնելով՝ նոր լուսաբանութեանց հետամուտ լինել: Այս գործը սակայն բանասերներու գործը չէ եւ բուսաբանէ մը միայն կրնանք սպասել:

Ուրախայի է տեսնել որ Պր. Յովհաննէս Արթինեան (Նանսիի Համալսարանէն աւարտած բժիշկ), որ իր քանի մը գիտական աշխատութիւններով արդէն ծանօթ էր, ձեռնարկած է յիշեալ աշխատութեան: Նա իր առաջին փորձը կը հրատարակէ վերոյիշեալ գրքովով, որ 68 էջէ բաղկացեալ Հատորիկ մ'է, մաքուր սպագրուութեամբ ու բուսաբանական պատկերներով զարդարուած: Այս առաջին փորձին արդիւնքը քառասունի չափ Հայ բուսական բառերու ճշտումն է՝ գիտական Համագործերով: Ահա Արթինեանի կատարած քննութեան արդիւնքը՝ իմ կողմէս այբուբենական ցանկի վերածուած:

Ամանկոտրուկ — *anionis*.
Անթառամ — *helichrisum arenarium* DC.
Առուշտ — *medicago sativa* L.
Ասփուր — *carthamus tinctorius* L.
Ափարիփ — *euphorbia orientalis* L.
Բարտի — *populus pyramidalis* L.
Բող — *ferula assa foetida*.
Բուբու — *taraxacum officinale* L.

Գազ — *astragalus tragacantha*.
Գայլուկ — *cuscuta densiflora* S. W.
Եղան լեզու — *plantago medla* L.
Երեսնակ — *agrimonia eupator* L.
Երեքնուկ — *trifolium rubens* L.
Երիժնակ, երննակ — *eryngium campestre* L.
Թանի ծաղիկ — *delphinium consolida* L.
Թիւմ — *thymus vulgaris* L.
Խինձ — *tragopogon pratensis* L.
Խոնդաւ — *verbascum thapsiforme*.
Շաթրին — *satureia hortensis* L.
Կաթնուկ — *euphorbia orientalis* L.
Կաղամախ — *populus alba*.
Կանծրակ — *carthamus tinctorius* L.
Կովու ճակիկ — *capsella bursa pastoris* L.
Կորնգաւ — *hedysarum onabrychis* L.
Մեղրանուշ — *lamium maculatum*.
Մկնալոճ — *crataegus oxyacantha* L.
Մուշուկէզ — *salsifis nigra* L. ?
Նարկիզ — *narcissus poeticus* L.
Շան սխտոր — *allium carinatum* L.
Շեշ — *asphodelle*,
Պապկերուր, պապկոր — *muscari Comosum* Mill.

Պակու մեր — *papaver roeas* L.
Սոխուկ — *allium schoenoprasum* L.
Սուռն — *falcaria Rivini*.
Սուլմա կակաշ — *fritillaria imperialis*.
Սպանդ — *ruta graveolens* L.
Սօսի — *platanum orientalis*.
Ցինգ — *caltha palustris* ?

Պր. Արթինեան սկսած է արդէն երկրորդ շարքին (տես Անահիտ, 1907, Թիւ 1 եւն), ուր մինչեւ հիմայ ուսումնասիրած բուսական անուններն են՝

Երեսնակ — *agrimonia eupator* L.
Փննուշայ — *pæonia*.
Բաշի — *acorus calamus* L.

Պարոն Արթինեանի քննած այս բառերէն շատը կը վերաբերին Անանայ բարբառին, քանի մը հաւոր Ատաբազարի գաւառականին (Պր. Արթինեան Ատաբազարցի է) եւ ձեռքեալը գրաբարի: Անուններու ճշտման Համար հեղինակը, ինչպէս քանի մը տեղ կ'անշարկէ, դիմած է հետեւեալ միջոցներուն: Կամ ստացած է բոյսերէն նմոյշ մը, կամ գաղթականներու միջոցով գտած է զայն Նանսիի բուսաբանական պարտէզին մէջ եւ կամ ընդարձակ նկարագրութեանց

միջոցով երեւան հանած է: Վերջին միջոցը խուսափելի է, որովհետեւ բոլոր մը նկարագրութիւնը բուսաբանօրէն ճիշտ ներկայացնելու համար՝ հարկաւոր է քիչ մը բուսաբան ըլլալ, ինչ որ դժուար է սպասել մերիններէն:

Ամէնէն ցանկալի ձեւը որ կ'սպասենք Պր. Արթինեանէն՝ հայրենիք դիմելն է: Այն ժամանակ երբ Պր. Արթինեան սկսած էր աշխատութեան, մեր հայրենիքը մատչելի չէր ոչ միայն մեզ, այլ նոյն իսկ օտարներուն. հիմայ այս դժուարութիւնը վերցած է: Ասկէ զատ կոմկասը ուր նոյնպէս անհամար հայերէն բուսական բառեր կան հայ ժողովրդին մէջ, իր ամէն յարմարութիւններով ազատ ասպարեզ կը բանայ բուսաբաններուն: Պր. Արթինեանի պէս աշխատասէր, բուսաբանութեան հմուտ եւ հայերէնի տեղեկ գանձաւորութիւն մը մէկ ամառուան մէջ դիւրութեամբ պիտի կրնայ հաւաքել պէտք եղածը, որով պիտի ունենանք Առաջին հայ բուսաբանական բառարանը:

Նոր-Նախիջնեան 1908 Հոկտ 26:

Հ. Յ. ԱՅԸԱՌԱՆ

Ա Յ Ե Ն Ի Ա Յ Ի Ր

1. ԱՐԵՎԵԼԱԳԵՏՆԵՐՈՒ՝ ԺԵ. ՄԻՋԱԶԳԵՏՈՒՆ
ՀԱՄԱԺԱՌՊԱԸ

Ժողովատեղին այս անգամ կոպենհագ մայրաքաղաքն եղաւ. Դանիայի քրիստոնէ թագաւանգը անձամբ բացաւ ժողովքը, որ տեւեց ճիշդ եօթ օր (Օգոստոս 14—20). Ներկայ էին աշխարհքիս ամէն կողմերէն գիտնական ներկայացուցիչներ: Ժողովքին միջակէտն ու հոգին կազմող քանի մը տարիէ ի վեր գոյութիւն ունեցող այն բաժինն էր, որ Արեւելքն ու Արեւմուտքը իրարու անձկագոյն կապելու պաշտօն ունի, թէպէտ անձուկ մօտք թուալանքի ունի Արեւելքի եւ ապա Արեւելքն առաջնոյն միջնորդութեամբ Արեւմուտքի ծանօթացնելու եւ զօգելու համար հաստատուած է այս շատ ծանրաշխուհ բաժինը: Լոկ այս բաժինը գոյութեան պարտական ենք, որ իբր Արեւելեան եւ Բիւզանդիանի հետ սերտ յարաբերութիւն տաճող ազգ՝ Հայերն ալ Համաժողովին ուսումնասիրութեան առարկայ կը հանդիսանան: Թատկապէս երկու հրապարակաթուղթիւն տեղի ունեցաւ

Հայոց վերաբերեալ, որոնց բովանդակութիւնը համառօտիւ յառաջ կը բերենք, վասն զի հետաքրքրական են մանաւանդ հնագորական, գեղարուեստական տեսակէտէ:

Առաջինն է՝ A. Merk, Յիսուսեան կարգէ նոր հայագէտի մը հետեւեալ յօդուածը. «Թուարեւի ազգեութիւնը հայերէն Ս. Գրոց հնագոյն ձեռագիրներուն մէջ» (A. Merk, Griechischer Einfluss in den ältesten armenischen Bibelhandschriften), որով Երբ կ'սպացուցանէ, որ հայերէն ձեռագրաց մէջ տեսնուած թղթի, գրի հանգամանքը, լուսնացի վրայ սկզբնատուներն, աստուածային անուանց համառօտութիւններն եւն յաւելած ծագում ունին եւ ոչ ասորական. իբրեւ ապացոյց ներկայացուցած է քանի մը ձեռագրական նմուշներ: Գծախտաբար առայժմ նոր հայագէտին այս շահեկան յօդուածը առ ձեռն չունենալով, ուրիշ առթիւ կը յուսանք մանրամասն ծանօթացնել:

Երկրորդն է ծանօթ գիտնական է A. Chachanovի գեղեցիկ յօդուածը «Վրացերէն Աւետարանի հրատարակութեան առթիւ» (A. Chachanov, À propos de l'édition de l'évangile géorgien), զոր յանուն իւր կարգացած է ուրիշ գիտնական մը Prof. F. Nau. Ըստ խախտովի վրացերէն Աւետարանի երկու տպագրութիւններէն Մոսկուայի հրատարակութիւնը Պաղեստինեան քնագիր կը ներկայացնէ, որ ամէնէն հնագոյնն է: Մինչեւ ժ. դար Պաղեստինի վրացի մենաստաններուն կրօնաորները կը թարգմանէին Ս. Գրքը եւ կը խմբագրէին աստուածային պաշտամանց գրքերը, Երուսաղէմի եկեղեցւոյն սովորութեանց համաձայն: Այս խմբագրութիւնս, որ հայերէնի վրայն կատարուած չէ, հաւանականաբար ասորականէ եղած է քան յուսականէն, պահուած է մասնաւորապէս ձեռագրի մը մէջ, գրուած արաբագործութեան 6110 թուականին ըստ վրական ժամանակագրութեան կամ 506ին մը թուականին, իսկ Ս. Պետերբուրգի հրատարակութիւնն Աթոսեան խմբին կը վերաբերի, որմէ պահուած են երկու հին ձեռագիրք 913էն եւ 936էն, որոնք հաւանականաբար յունարէնէն թարգմանուած են: Բայց ասկէ խախտով մասնամիջկ'ընէ ուրիշ հին ձեռագիր մը 891էն, որ վերոյիշեալ քնագիրներէն բոլորովին տարբեր խմբագրութիւն մը կը ներկայացնէ: Երբոյ գիտնականին այս աշխատասիրութիւնն կարեւոր նիւթեր կրնայ մատակարարել Հայ-վրական